

РОЗДІЛ 3 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

УДК 378:372.8:331.4

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.26>

Ельвіза АБІЛЬТАРОВА

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант, Інститут професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України, пров. Віто-Літовський, 98А, м. Київ, Україна, 03045

ORCID: 0000-0001-9747-3303

Бібліографічний опис статті: Абільтарова, Е. (2021). Культура безпеки професійної діяльності майбутніх інженерів з охорони праці: аналіз дефініції. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 3, 178–185, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.26>

КУЛЬТУРА БЕЗПЕКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ З ОХОРОНИ ПРАЦІ: АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЇ

Стаття присвячена проблемі формування культури безпеки професійної діяльності у майбутніх інженерів з охорони праці. Мета статі – систематизація та аналіз наукової літератури щодо визначення понятійно-термінологічного апарату дослідження. У процесі здійснення наукового дослідження нами було застосовано метод аналізу загальнонаукової, філософської, культурологічної, соціологічної, психолого-педагогічної літератури, нормативно-правових документів, навчально-методичної документації закладів вищої освіти; семантичний та контент-аналіз, синтез, узагальнення та систематизація – для визначення суті поняття «культура безпеки професійної діяльності». Методологічною основою дослідження проблеми формування культури безпеки професійної діяльності є теорії, концепції особистісно-орієнтованого навчання, культурологічної та гуманістичної парадигм освіти, системного, культурологічного, аксіологічного, суб'єкт-суб'єктного, діяльнісного підходів. Автором детально аналізуються поняття «культура», «безпека», «професійна діяльність». Запропонована авторська редакція дефініції «культура безпеки професійної діяльності майбутнього інженера з охорони праці», яка визначена як інтегральна якість особистості фахівця, що виражається сукупністю професійних знань, умінь, навичок, професійно-особистісних якостей із профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, зниження рівня професійних ризиків; проявляється мотиваційно-ціннісним ставленням до особистої безпеки та безпеки всього колективу, створення безпечних і нешкідливих умов праці, безпечного здійснення професійної діяльності; характеризується високим ступенем відповідальності, самоорганізації та саморозвитку, заснованих на глибокому усвідомленні пріоритету безпеки під час розв'язання професійних завдань. Зроблено висновок про необхідність здійснення подальшого дослідження, спрямованого на вивчення та встановлення структурних компонентів культури безпеки професійної діяльності майбутніх інженерів з охорони праці.

Ключові слова: культура безпеки, професійна діяльність, інженер з охорони праці, професійна підготовка, методика охорони праці, безпека.

Elviza ABILTAROVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student, Institute of Vocational Education and Training of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Vito-Litovsky lane, 98A, Kyiv, Ukraine, 03045

ORCID: 0000-0001-9747-3303

To cite this article: Abiltarova, E. (2021) Kultura bezpeky profesiinoi diialnosti maibutnix inzheneriv z okhorony pratsi: analiz definitsii [Culture of safety of professional activity of future occupational safety and health engineers: analysis of the definition]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 3, 178–185, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.26>

CULTURE OF SAFETY OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE OCCUPATIONAL SAFETY AND HEALTH ENGINEERS: ANALYSIS OF THE DEFINITION

The article is devoted to the problem of formation of the culture of safety of professional activity in future occupational safety and health engineers. The purpose of the article is to systematize and analyze the scientific literature to determine the conceptual and terminological apparatus of the study. In the process of scientific research, we used the method of analysis of general scientific, philosophical, cultural, sociological, psychological, and pedagogical literature, legal documents, educational and methodological documentation of higher education institutions; semantic and content analysis, synthesis, generalization, and systematization – to define the essence of the concept of “the culture of safety of professional activity”. The methodological basis for studying the problem of formation of the culture of safety of professional activity are theories, concepts of personality-oriented learning, cultural and humanistic paradigms of education, systemic, cultural, axiological, subject-subject, and activity approaches. The author analyzes in detail the concepts of “culture”, “safety”, “professional activity”. The author’s edition of the definition “the culture of safety of professional activity of the future occupational safety and health engineer” is offered, which is defined as an integral quality of the specialist’s personality, expressed by a set of professional knowledge, skills, professional and personal qualities on prevention of accidents at work and occupational diseases, occupational risks reduction; manifested by a motivational and value attitude to personal safety and the safety of the whole team, creation of safe and harmless working conditions, providing safe professional activities; characterized by a high degree of responsibility, self-organization, and self-development, based on a deep awareness of the priority of safety in completing professional tasks. It is concluded that further research is needed to study and establish the structural components of the culture of safety of professional activity of future occupational safety and health engineers.

Key words: safety culture, professional activity, occupational safety and health engineer, professional training, methods of labor protection, safety.

Актуальність проблеми. В умовах реалізації Концепції сталого розвитку та Концепції зеленої економіки особливої актуальності набуває культура безпеки професійної діяльності майбутнього інженера з охорони праці, який у свої професійній діяльності має керуватися такими принципами культури безпеки, як встановлення пріоритету безпеки над економічними та виробничими цілями, систематичне навчання з охорони праці керівників організації та персоналу, суворе дотримання дисципліни та вимог безпеки праці, розподіл обов’язків, повноважень та сфери відповідальності з охорони праці між суб’єктами системи управління охороною праці на підприємстві, створення позитивного ставлення до безпеки, мотивація персоналу до безпечної поведінки та безпечної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці, в яких розглядаються питання культури безпеки (Р. Бойчук, В. Дем’янчук, О. Дашковська, О. Кобилянський, Н. Кулалаєва, Л. Малинівська, Л. Романів, О. Третяков, В. Чабан), культури безпеки життєдіяльності (О. Балашов, І. Голубєва, Л. Горіна, О. Дронов, Т. Зирянова, В. Євтеєв, Г. Казьміна, С. Косинкіна, В. Мошкін, І. Петрухина, Т. Петухова, А. Снегирьов), організаційної культури та клімату безпеки (М. Гріффін, Д. Зоар, С. Кокс, М. Купер, Дж. Керолл, Т. Лі, Е. Ніл, Н. Піджен, П. Хадсон); культури ядерної безпеки (Ю. Скалецький, В. Бегун, Д. Бірюков, О. Мартюшева,

С. Широков, Л. Яценко), культури здоров’я (Н. Башавець, В. Горащук, Л. Соколенко), екологічної культури (Ю. Бойчук, Н. Єфіменко, І. Лесникова, Л. Лук’янова, Л. Юрченко). Досліджуючи проблему формування культури безпеки професійної діяльності майбутніх інженерів з охорони праці, ми встановили, що в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених відсутнє єдине розуміння щодо визначення дефініції «культура безпеки професійної діяльності». Крім того, в контексті професійної підготовки інженерів з охорони праці як носіїв культури безпеки та суб’єктів з розвитку культури усвідомленої безпеки у співробітників і працівників організацій, підприємств, важливим і своєчасним є розгляд сутності цього поняття. Враховуючи це, **метою статті** є систематизація та аналіз наукової літератури щодо визначення понятійно-термінологічного апарату дослідження проблеми формування культури безпеки професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. З метою розробки понятійно-термінологічного апарату дослідження вважаємо за необхідне спрямувати наукові пошуки на вивчення та аналіз окремих компонентів дефініції «культура безпеки професійної діяльності» як базових понять дисертаційної роботи. З огляду на викладене вище, звернемося до семантичного аналізу її складників.

Насамперед визначимо етимологію поняття «культура», яке досить глибоко досліджено

в українському та зарубіжному просторі. Аналіз наукової літератури свідчить про наявність різноманітних визначень терміну «культура», вивчення та дослідження якого здійснюється з позиції філософії, соціології, культурології, антропології, аксіології. Слід зазначити, що поява та зародження досліджуваного поняття пов'язана з іменами філософів-просвітителів А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, А. Бергсона, О. Шпенглера. Вперше цей термін був вжитий німецьким філософом В. Оствальдом, а введений до наукового обігу американським антропологом Л. Уайтом. Представники аксіології культури (У. Бекет, М. Бердяєв, М. Вебер, Г. Вижлецов, П. Гуревич, М. Каган, О. Мамчур, Г. Ріккерт, П. Сорокін, М. Шелер) обґрунтовують, що ядром і внутрішньою основою культури є цінності, що виступають методологічним принципом справжньої самосвідомості культури (Вижлецов, 1996; Вижлецов, 2000). Культурна антропологія (А. Гелен, Б. Малиновський, Е. Тайлор) розглядає культуру як вираження людської природи, аналізує індивідуальність особистості, її унікальність і неповторність, співвідношення свідомих дій та несвідомих імпульсів, витоки життєвої енергії і привабливої сили впливу на інших людей, душевне здоров'я та привабливість, фальш і лицемірство, агресивність та зло (Солонин, 2005: 35). Соціологія культури (І. Бенет, Д. Даунс, Н. Рейдерс, Е. Тайлор, Л. Уорд) визначає, що культура тісно пов'язана з суспільством, і вивчає культуру в контексті соціальних процесів, виявляє закономірності її функціонування в суспільстві, особливості культурного рівня різних груп (Каган, 1996: 57).

Варто зазначити, що в науковому світі існують різні підходи до трактування поняття «культура». Так, Ю. Воробйов виділяє такі підходи: функціональний, згідно з яким культура розглядається як спосіб функціонування суспільства, як засіб здійснення людської діяльності, взаємозв'язку між людьми та довкіллям, як спосіб реалізації людських потреб, інтересів, ідей, програм; якісний: культура характеризується як якісний стан суспільства, як рівень, ступінь панування людей над природою та суспільними відносинами, як міра олюднення природи; аксіологічний, ціннісний: культура виступає як сукупність матеріальних і духовних цінностей; креативний: твори культури розгля-

даються як наслідок творчої діяльності людей, створеної ними техніки, засобів спілкування, науки, мистецтва; нормативний, згідно з яким культура пов'язана з існуванням норм, правил поведінки людей, з їх традиціями, звичаями; духовно-особистісний, що містить розвиток здібностей людей, певний рівень їх освіченості, вихованості (Воробьев, 2006). Кілька вчених доповнює вищезазначені походи такими: діяльнісний (культура – це специфічно людський спосіб діяльності); історичний (культура є продуктом історії суспільства, вона розвивається через передачу набутого людиною досвіду від покоління до покоління); ідеаціональний (культура – духовне життя суспільства); семиотичний (культура – це система знаків) (Драч, Штомпель, 2014: 52).

Результати аналізу наукової літератури, різних підходів і визначень дають можливість узагальнити поняття «культура» з позиції нашого дослідження та визначити найбільш вагомі його сутнісні характеристики. Так, встановлено, що культура – багатоаспектне поняття, що є сукупністю міждисциплінарного злиття філософії, соціології, антропології, аксіології, культурології та є системою матеріальних і духовних цінностей, нормативних і моральних порядків, які впливають на розвиток самосвідомості особистості людини, суспільства.

Наступним базовим поняттям нашого дослідження є «безпека». Результати аналізу технічної, ноксологічної, психологічної літератури свідчать про різні підходи вчених до визначення поняття «безпека». Так, В. Хролоков визначає поняття «безпека» як стан, за яким не загрожує небезпека, є захист від небезпеки (Хролоков, 2017: 42). І. Немкова трактує зазначену дефініцію як стан середовища життєдіяльності та взаємодію людини з його елементами, за яким ймовірність впливу небезпечних чинників не перевищує прийнятних значень (Немкова, 2004: 39). Узагальнення та систематизація термінологічного апарату щодо сутності дефініції «безпека» представлена в додатку. Аналіз публікацій показує, що в більшості наукових досліджень у галузі теорії безпеки розглянуте поняття визначається як стан або міра захищеності життєво важливих інтересів особистості та суспільства від ризику пошкодження здоров'я; стан, при якому не загрожує небезпека, є захист від небезпеки; стан середовища

життєдіяльності та взаємодія людини з її елементами, при якому ймовірність впливу небезпечних чинників не перевищує прийнятних значень.

У ДСТУ 2293:2014 «Охорона праці: терміни та визначення основних понять» не дано визначення терміну «безпека». У працях українських вчених безпека виражається через відсутність небезпек і неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю нанесення шкоди, та тісно пов'язана з охороною праці (Березуцький, 2018; Желібо, 2011). Зарубіжні вчені О. Коджаспиров і Г. Коджаспирова характеризують безпеку людини як стан повного фізичного, соціального та духовного благополуччя, яке визначається внутрішніми (спадковість, фізичне і психічне здоров'я та зовнішніми (навколишнє природне, антропогенне, техногенне, соціальне середовище) чинниками; на їхню думку, безпечна поведінка – така поведінка, коли людина чітко усвідомлює відповідальність за наслідки своєї поведінки, коли поведінка окремої особистості не є загрозою фізичному, психічному або соціальному здоров'ю інших людей (Коджаспиров, 2017: 33–34). Вивчаючи теоретичні основи безпеки, встановили, що розрізняють такі види безпеки: особисту, психологічну, економічну, продовольчу, військову, екологічну, промислову, енергетичну, транспортну, радіаційну, фізичну, хімічну, біологічну, інформаційну. Вважаємо, що безпека є суттєвим чинником сталого розвитку суспільства і залежить від рівня культури безпеки. На нашу думку, це поняття оперує такими категоріями, як безпечне мислення та світогляд, особиста відповідальність кожної людини, старанність, стабільність і нормативність. Безпека пов'язана з безпечними умовами праці, за якими вплив шкідливих і небезпечних виробничих чинників на працівників виключено або їх показники знаходяться в межах нормативних значень. Крім того, безпека залежить від особистої безпеки працівника, а також від безпечного виконання робіт. Зі свого боку, чинниками, що характеризують особисту безпеку працівника, є компетентність, кваліфікаційні якості, психічний і фізичний стан.

Відтак, результати аналізу наукової літератури дозволяють зробити висновок, що безпека позначається як стан захищеності людини та суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз. Водночас ми виділяємо безпеку праців-

ника в процесі праці, що визначається як рівень захищеності працівника, який залежить від особистої безпеки працівника (психологічного та фізичного стану, професійної компетентності, мотивації до дотримання вимог охорони праці); техносферної безпеки (стан довкілля та виробничого середовища, інструментів, механізмів, пристосувань, устаткування, будівель, споруд відповідає вимогам охорони праці та наукової організації праці); безпеки суспільства (психологічний клімат у колективі); безпеки держави (демократична держава, що розвивається за європейськими стандартами та піклується про своїх громадян).

Перейдемо до розгляду етимології поняття «професійна діяльність», що є ключовим поняттям теорії та методики професійної освіти, теоретичні основи якого закладені С. Батишевим, А. Беляєвою, С. Васильєвим, Б. Гершунським, О. Коваленко, А. Киверялгом, Є. Климовим, М. Махмутовим, М. Михнюк, В. Радкевич, Н. Ронжиною, Л. Тархан, М. Скаткіним. Методологічні аспекти вивчення діяльності та діяльнісного підходу обґрунтовані Л. Виготським, Є. Климовим, О. Леонтєвим, Л. Мітіною, Л. Рубіштейном. Так, О. Леонтєв визначає діяльність людського індивіда як систему, введену в систему відносин суспільства. За таких умов, як зазначає вчений, діяльність кожної окремої людини залежить від її місця в суспільстві, від умов, що випадають на її долю, від того, як вона складається в неповторних індивідуальних обставинах (Леонтєв, 1977: 38). Важлива особливість діяльності полягає в тому, що вона завжди має явний і неявний предметний характер, усі її компоненти мають той чи інший предметний зміст, а сама спрямована на творче творення певного матеріального або духовного продукту (Давыдов, 1999: 13).

Так само професійна діяльність – це соціально значуща діяльність, виконання якої вимагає знань, умінь і навичок, а також професійно обумовлених якостей особистості. Залежно від змісту праці (предмета, мети, засобів, способів та умов) розрізняють види професійної діяльності. Співвіднесення цих видів з вимогами, що висуваються до людини, утворює професії (Зеер, 2003: 14). Як стверджує С. Дружилов, професійна діяльність вживається для позначення трудової діяльності людини, що характеризується високими показниками якості, надій-

ності та ефективності її виконання; а також для позначення діяльності в межах професії, яка постає перед людиною як певний спосіб виконання чого-небудь, що має нормативно встановлений характер (Дружилов, 2018: 51).

У нашому розумінні професійна діяльність інженера з охорони праці є діяльністю, що передбачає створення системи управління охороною праці на підприємстві, в організаціях та установах і спрямована на профілактику виробничого травматизму та професійних захворювань на виробництві та розвиток усвідомленої культури безпеки у працівників, вимагає певних професійних знань, умінь, компетенцій і професійно-особистісних якостей.

Слід зазначити, що Є. Клімов за ознакою предметної галузі виділяє п'ять галузей трудової професійної діяльності людини: людина-людина, людина-природа, людина-техніка, людина – знакова система, людина – художній образ (Клімов, 2004: 115). Вважаємо, що діяльність інженера з охорони праці за встановленою класифікацією належить до галузей людина-людина, людина – знакова система. Це твердження обґрунтовується наведеними нижче фактами. У першому випадку інженер з охорони праці з метою оптимізації умов та охорони праці, зниження професійних ризиків встановлює взаємодію з працівниками, роботодавцем, керівниками структурних підрозділів, органами державного нагляду та контролю за охороною праці. У другому випадку він здійснює обробку та аналіз актуальних редакцій законодавчої та нормативно-правової бази з охорони праці, а також постійну розробку локальних актів підприємства, пов'язаних із гарантуванням безпеки праці.

У межах вивчення поняття «професійна діяльність» в аналітичному полі нашого дослідження необхідно виділити погляди Л. Мітіної, яка розглядає дві моделі професійної діяльності: модель адаптивного функціонування, при якій в самосвідомості людини домінує тенденція до підпорядкування професійної діяльності зовнішнім обставинам, відрізняється трьома стадіями (адаптація, становлення, стагнація); модель професійного розвитку, яка характеризується здатністю людини вийти за межі повсякденної практики та відрефлексувати свою професійну працю, що виражається такими стадіями, як самовизначення, само-

вираження, самореалізація) (Митина, 2014: 115–116). У нашому дослідженні передумови реалізації моделі професійного розвитку можливо тільки за умови формування високого (креативного) рівня культури безпеки майбутніх інженерів з охорони праці, що передбачає не тільки сформованість знань, умінь, навичок, досвіду професійної діяльності, а й професійно-особистісних якостей, що характеризуються такими категоріями, як самосвідомість, відповідальність, самоаналіз, саморефлексія, самовдосконалення, самопрофілактика захворюваності.

У теорії діяльнісного підходу важливо відзначити позицію О. Леонт'єва, який поняття «діяльність» пов'язує з поняттям «мотиву». Так, на його думку, діяльності без мотиву не буває: «невмотивована» діяльність – це діяльність, не позбавлена мотиву, а діяльність з суб'єктивно та об'єктивно прихованим мотивом (Леонт'єв, 1977: 49). Враховуючи це висловлювання, вважаємо, що навчально-виховний процес, спрямований на формування культури безпеки професійної діяльності у майбутніх інженерів з охорони праці, має передбачати актуалізацію спонукальних і стимулюючих мотивів до необхідності забезпечення та дотримання безпеки праці. Створення мотиваційної пізнавальної діяльності студентів буде одною з ключових організаційно-педагогічних умов, що сприяють виконанню завдань дисертаційного дослідження.

Отже, здійснений аналіз наукових праць показав досить широкий спектр наукових досягнень вітчизняних і зарубіжних вчених щодо визначення та змістовного наповнення базових понять дослідження «культура», «безпека», «професійна діяльність», інтеграція яких дозволяє перейти до розгляду сутності головного концепту термінологічно-категоріального апарату дисертації «культура безпеки професійної діяльності». Аналіз дисертаційних досліджень показав, що розглянута категорія зустрічається в роботах двох вчених – Н. Кулаєвої та М. Усачова. Так, М. Усачов визначає культуру безпеки професійної діяльності як інтегральну якість особистості фахівця, що характеризує цілісну єдність його потреб, знань, умінь щодо запобігання небезпечним ситуаціям і загрозам і ступінь готовності до саморозвитку, засновану на глибокому усві-

домленні пріоритету безпеки при розв'язанні будь-яких професійних завдань (Усачев, 2020: 20). Н. Кулалаєва розглядає поняття «культура безпеки професійної діяльності майбутнього кваліфікованого робітника будівельного профілю» як інтегративне особистісне утворення, що виявляється у ціннісному ставленні до професійної та особистої безпеки, охоплює належне володіння загальнопрофесійними, ключовими та професійними компетентностями (знаннями, вміннями, навичками в будівельній галузі, професійно важливими якостями), забезпечує прагнення до запобігання та подолання небезпечних ситуацій та загроз і здійснення відповідних дій у разі виникнення небезпек на будівельних підприємствах (Кулалаєва, 2020: 96). Результати аналізу основних підходів до поняття «культура безпеки професійної діяльності» дають можливість сформулювати власне визначення цього терміну. Отже, *культуру безпеки професійної діяльності інженера з охорони праці ми визначаємо як інтегральну якість особистості фахівця, що виражається сукупністю професійних знань, умінь, навичок, професійно-особистісних якостей із профілактики нещасних випад-*

ків на виробництві та професійних захворювань; проявляється мотиваційно-ціннісним ставленням до особистої безпеки та безпеки всього колективу, створення безпечних і нешкідливих умов праці, безпечного здійснення професійної діяльності; характеризується високим ступенем відповідальності, самоорганізації та саморозвитку, заснованих на глибокому усвідомленні пріоритету безпеки при розв'язанні професійних завдань.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, здійснений нами бібліографічний аналіз наукової літератури з обраної проблеми дав нам змогу проаналізувати базові поняття дослідження («культура», «безпека», «професійна діяльність», «культура безпеки», «культура безпеки життєдіяльності»), здійснити їх семантичний аналіз; спираючись на визначені українськими та зарубіжними дослідниками сутнісні характеристики понять, запропонувати власне визначення базового поняття дослідження – «культура безпеки професійної діяльності». Перспективою подальшого дослідження є вивчення та уточнення структурних компонентів культури безпеки професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выжлецов Г. Аксиология культуры. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. 152 с.
2. Выжлецов Г. Аксиология культуры в системе культурофилософского знания. Вестник Новгородского государственного университета. 2000. № 16. URL: [http://www.admin.novsu.ac.ru/uni/vestnik.nsf/all/37C182FCDA018214C3256AC000205E21/\\$file/%D0%92%D1%8B%D0%B6%D0%BB.pdf](http://www.admin.novsu.ac.ru/uni/vestnik.nsf/all/37C182FCDA018214C3256AC000205E21/$file/%D0%92%D1%8B%D0%B6%D0%BB.pdf) (дата звернення: 16 серпня 2021 р.)
3. Культурология : учебник / Под ред. Ю. Солонина, М. Кагана. Москва : Высшее образование, 2005. 566 с.
4. Каган М. Философия культуры. Санкт-Петербург : ТОО ТК «Петрополис», 1996. 414 с.
5. Воробьев Ю. Культура безопасности жизнедеятельности: системообразующий фактор снижения риска чрезвычайных ситуаций. Право и безопасность. 2006. № 3–4 (20–21). С. 111–118.
6. Драч Г., Штомпель О., Штомпель Л., Королев В. Культурология : учебник для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2014. 384 с.
7. Хролоков В. Культура безопасности: основные аспекты развития. Вестник Полесского государственного университета. 2017. № 2. С. 41–46.
8. Немкова И. Формирование культуры безопасности жизнедеятельности – необходимое условие устойчивого развития социума. Вестник ТГУ. 2004. Вып. 1. Т. 9. С. 39.
9. ДСТУ 2293:2014 «Охорона праці: терміни та визначення основних понять» / Мінекономрозвитку України. URL: https://web.kpi.kharkov.ua/safetyofliving/wp-content/uploads/sites/171/2017/10/dstu_2293_2014.pdf. (дата звернення: 16 серпня 2021 р.)
10. Безпека людини у сучасних умовах : монографія / В. Березуцький, Н. Березуцька, А. Богодист та ін.; За заг. ред. проф. В. Березуцького. Харків : ФОН Мезіна В.В., 2018. 208 с.
11. Желібо Є., Сагайдак І. Безпека життєдіяльності : навчальний посібник для аудиторної та практичної роботи. Київ : ЕКОМЕН, 2011. 200 с.
12. Коджаспиров А., Коджаспирова Г. Психолого-педагогическая безопасность образовательной среды детских учреждений : курс лекций. Москва : Проспект, 2017. 464.
13. Леонтьев А. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1977. 304 с.
14. Давыдов В. Что такое учебная деятельность? Начальная школа. 1999. № 7. С. 12–18.

15. Зеер Э. Психология профессий : учебное пособие для студентов вузов. Москва : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. 336 с.
16. Дружилов С. Профессиональная деятельность и профессия в системе «человек-профессия-общество». Современное состояние и перспективы развития психологии труда и организационной психологии / Отв. ред. А. Занковский, А. Журавлев. Москва : Изд-во «Институт психологии РАН», 2018. С. 51–64.
17. Климов Е. Психология профессионального самоопределения : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2004. 304 с.
18. Митина Л. Психология личностно-профессионального развития субъектов образования. Москва ; Санкт-Петербург : Нестор-История, 2014. 376 с.
19. Усачев Н. Технология формирования культуры безопасности профессиональной деятельности у студентов факультетов физической культуры : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Нац. гос. ун-т физ. культуры, спорта и здоровья им. П. Лесгафта, С.-Петерб. Санкт-Петербург, 2010. 156 с.
20. Кулалаева Н. Теоретичні і методичні основи формування культури безпеки професійної діяльності у майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. Київ, 2020. 661 с.

REFERENCES:

1. Vyzhlecov G. (1996) Aksiologiya kul'tury [Axiology of culture]. Saint-Petersburg: Izd-vo S.-Peterburgskogo un-ta, 152 p. [in Russian]
2. Vyzhlecov G. (2000) Aksiologiya kul'tury v sisteme kul'turofilosofskogo znaniya [The axiology of culture in the system of cultural and philosophical knowledge]. Vestnik Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta [Bulletin of the Novgorod State University]. № 16. Retrieved from: URL: [http://www.admin.novsu.ac.ru/uni/vestnik.nsf/all/37C182FCDA018214C3256AC000205E21/\\$file/%D0%92%D1%8B%D0%B6%D0%BB.pdf](http://www.admin.novsu.ac.ru/uni/vestnik.nsf/all/37C182FCDA018214C3256AC000205E21/$file/%D0%92%D1%8B%D0%B6%D0%BB.pdf) (accessed 16 August 2022). [in Russian]
3. Kagan M. (ed) (2005) Kul'turologiya : uchebnik [Cultural studies] Moscow: Vysshee obrazovanie, 566 p. [in Russian]
4. Kagan M. (1996) Filosofiya kul'tury [Philosophy of culture]. Saint-Petersburg: TOO TK «Petropolis», 414 p.
5. Vorob'ev YU. (2006) Kul'tura bezopasnosti zhiznedeyatel'nosti: sistemoobrazuyushchij faktor snizheniya riska chrezvychajnykh situacij [Life safety culture: a system-forming factor for reducing the risk of emergency situations]. Pravo i bezopasnost' [Law and security]. № 3–4 (20-21). Pp. 111–118. [in Russian]
6. Drach G., SHtompel' O., SHtompel' L., Korolev V. (2014) Kul'turologiya : uchebnik dlya vuzov [Cultural studies: a textbook for universities]. Saint-Petersburg: Piter, 384 p. [in Russian]
7. Hrolov V. (2017) Kul'tura bezopasnosti: osnovnye aspekty razvitiya [Safety culture: the main aspects of development]. Vestnik Poleskogo gosudarstvennogo universiteta [Bulletin of the Polesky State University]. № 2. Pp. 41–46. [in Russian]
8. Nemkova I. (2004) Formirovanie kul'tury bezopasnosti zhiznedeyatel'nosti – neobhodimoe uslovie ustojchivogo razvitiya sociuma [The formation of a culture of life safety is a necessary condition for the sustainable development of society]. Vestnik TGU [Bulletin of TSU]. no. 1. T. 9. p. 39. [in Russian]
9. DSTU 2293:2014 “Okhorona pratsi: terminy ta vyznachennia osnovnykh poniat” [Labor protection: terms and definitions of basic concepts]. Minekonomrozvytku Ukrainy [Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. Retrieved from: https://web.kpi.kharkov.ua/safetyofliving/wp-content/uploads/sites/171/2017/10/dstu_2293_2014.pdf (accessed 16 August 2022). [in Ukrainian]
10. Berezutsky V. (ed) (2018) Bezpeka ljudyny u suchasnykh umovakh [Human security in modern conditions]. Kharkov: FON Mezina V.V., 208 p. [in Ukrainian]
11. Zhelibo Ye., Sahaidak I. (2011) Bezpeka zhyttiediialnosti : navchalnyi posibnyk dlia audytornoj ta praktychnoj roboty [Life safety: a textbook for classroom and practical work]. Kiev: EKOMEN, 200 p. [in Ukrainian]
12. Kodzhaspirov A., Kodzhaspirova G. (2017) Psihologo-pedagogicheskaya bezopasnost' obrazovatel'noj sredy detskikh uchrezhdenij : kurs lekcij [Psychological and pedagogical safety of the educational environment of children's institutions : a course of lectures]. Moscow: Prospekt, 464 p. [in Russian]
13. Leont'ev A. (1977) Deyatel'nost'. Soznanie. Lichnost' [Activity. Conscience. Personality]. Moscow: Politizdat, 304 p. [in Russian]
14. Davydov V. (1999) CHto takoe uchebnaya deyatel'nost'? [What is a learning activity?] Nachal'naya shkola [Elementary school]. no. 7. Pp.12–18. [in Russian]
15. Zeer E. (2003) Psihologiya professij : uchebnoe posobie dlya studentov vuzov [Psychology of professions : a textbook for university students]. Moscow: Akademicheskij Proekt; Ekaterinburg: Delovaya kniga, 336 p. [in Russian]
16. Druzhilov S. (2018) Professional'naya deyatel'nost' i professiya v sisteme “chelovek-professiya-obshchestvo” [Professional activity and profession in the “person-profession-society” system]. Sovremennoe sostoyanie i perspektivy

razvitiya psihologii truda i organizacionnoj psihologii [Current state and prospects of development of labor psychology and organizational psychology] (eds. A. Zankovskij, A. ZHuravlev). Moscow: Izd-vo «Institut psihologii RAN», pp. 51–64. [in Russian]

17. Klimov E. (2004) Psihologiya professional'nogo samoopredeleniya : ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij [Psychology of professional self-determination: textbook. manual for students. higher. ped. studies. institutions]. Moscow: Izdatel'skij centr «Akademiya», 304 p. (in Russian)

18. Mitina L. (2014) Psihologiya lichnostno-professional'nogo razvitiya sub"ektov obrazovaniya [Psychology of personal and professional development of subjects of education]. Moscow; Saint-Petersburg: Nestor-Istoriya, 376 p. [in Russian]

19. Usachev N. (2010) Tekhnologiya formirovaniya kul'tury bezopasnosti professional'noj deyatel'nosti u studentov fakul'tetov fizicheskoy kul'tury [Technology of formation of a culture of safety of professional activity among students of the faculties of physical culture] (PhD Thesis), Saint-Petersburg: National State University of Physics. culture, sports and health named after P. Lesgaft. [in Russian]

20. Kulalaieva N. (2020) Teoretychni i metodychni osnovy formuvannia kultury bezpeky profesiinoi diialnosti u maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv budivelnoho profilu [Theoretical and methodological foundations of forming a safety culture of professional activity among future qualified construction workers] (PhD Thesis), Kiev: Institute of vocational education of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian]